

VÅR ÄLDSTA PÅ SVENSKA TRYCKTA JUL- BESKRIVNING

Olof. Rudbeck d. ä. är väl egentligen den förste som — i sitt ryktbara arbete »Atland eller Manheim» — på svenskt språk och i vetenskapligt syfte sammanfört uppgifter rörande julens firande hos vårt folk. Dessa hans anteckningar utgöra emellertid endast några strödda drag. Efter honom följde under 1700-talet visserligen en och annan monografiskt hållen akademisk avhandling i ämnet, men dessa voro alla skrivna på latin.¹

Den första på *svenska* avfattade undersökning av julsedernas betydelse som framträtt i tryck torde således vara den av med. professorn i Uppsala, den kände bibliofilen och donatorn *Carl Zetterström* (f. 1767, d. 1829) i *Allmänna Journalen* 1820 nr 3—6 (5—10 januari) publicerade avhandling, som här i det följande återgives. Denna rätt svårtillgängliga och alltför förbisedda urkund har dock, ehuru åtminstone i de allra flesta fall indirekt och för citatorerna okänd, fått lämna virke åt ett flertal författare. Den förste förmedlaren har varit en i *Aftonbladet* 1845, nr 34 och 35, införd osignerad uppsats med rubrik »Julen hos våra förfäder och våra julseders härledande från den hedniska och katolska julen», ett kompilationstalster, som till allra största delen utgöres av plagiat från ovan nämnda uppsats i *Allmänna Journalen*, men för övrigt även består av andra »lån».

Aftonbladets uppsats har med några uteslutningar och med oväsentliga ändringar i stavning och satsindelning avtryckts av *J. G. Carlén* i dennes *Svenska familjboken*, b. 4, Stockholm 1852, s. 578—

¹ T. ex. Dahlbom, A. (praes. P. Elvius): *De veterum Sveo-Gothorum hiemali festo Juliorum*. Upsala-Stockholm 1703.

586, tydligen utan kännedom om uppsatsen i Allmänna Journalen.¹ Carlén har emellertid försett sitt avtryck med åtskilliga noter, vilka åtminstone delvis kunna förtjäna att av en nutida folklivsforskare beaktas. Ett visst inflytande har det av Carlén kommenterade avtrycket kommit att utöva på vår senare folklivslitteratur därigenom att *L. Lloyd* i sitt bekanta och, för att härleda sig från en främling, synnerligen aktningvärda kompilationsarbete *Peasant life in Sweden* (London 1870. Svenska allmogens plägseder, Stockholm 1871) anlitat detsamma. Mera för kuriositetens skull må slutligen tilläggas, att *Octavia Carlén* i ett obetydligt häfte »Julen dess plägseder och minnen», Stockholm 1877, utan all uppgift om sin källa i sin tur avtryckt Svenska familjboken.

N. E. H.

Om Julhögtiden i Norden, dess ålder och upphof, samt de åtskilliga bruk och plägseder, som utmärkt densamma i äldre och nyare tider.

Ibland de stora årliga Högtider, som i Hedendomen blifwit firade hos oss, war Julhögtiden den förnämsta. Den hade för våra Förfäder en så stor helighet, att de icke allenast sjelfwa Julafton (Jol-apton), men äfwen de fyra nästföregående dagarna afhöllö sig från all annan sysselsättning än den som fordrades för tillredelserna af offren, högtidsmaten och andra anstalter. Hwad som hos dem i synnerhet hörde till densamma, war den så kallade *Jola-galten*. En sådan infördes till och med Jul-afton i sjelfwa Konungens sal, och Konungen, tillika med hans Hof-folk, gjorde under det de lade händerna på hans rygg, löften att utföra vissa bragder, dem de med ed bekräftade, — en sed, som fortplantade sig ända in i medeltiden och föranledde till det namn af pecora votiva, hwarmed de djur som derwid nyttjades (Påfåglar, Hägrar, m. fl.) i medeltidens Handlingar finnas utmärkta. Denna ära skedde i synnerhet den Galt, som sedermera i början af Februari månad offrades åt Frey. Verelius tror, att våra förfäder äfwen wid Julhögtiden nyttjat ett slags Bröd i form af en galt, som, tillika med annan mat, warit ända till Knutsdagen uppställt på bordet, omgifwit af ljus, (till tecken af dess helighet) — hwaraf förmodligen de på vissa orter ännu brukliga *Jul-högarna* fått sin upprinnelse — och att man derigenom welat för det ingående året göra sig solen, månen och jorden bewägna. Hwad det förstnämnda påståendet angår, tro wi, att den bakade Julgalten egentligen icke kommit i bruk förrän sedan genom Christendomens införande, den verkliga blifwit förbuden; hwad det sistnämnda beträffar, få vi i det följande se sammanhanget dermed, äfvensom ytterligare bewis för hwad jag nyss yttrat om Julkusarnas bruk.

¹ Jfr Svenska familjboken, b. 4, innehåll s. 5 (Dec. 24).

Man må ej inbilla sig, att det blott varit i Norden, som swinet tjent till offerdjur. Hwar och en aldrig så litet bewandrad i Mythologien känner, att från de äldsta tider tillbaka detta djur blifwit offradt åt de Gudomligheter, som symboliserat Solen och Jorden eller jordens fruktbarhet; af Egyptierna åt Horos (Solen) och Isis (månen, jorden), af Greker och Romare åt Cybele eller Rhea och Ceres, o. s. w. Man må ej heller föreställa sig att Freys dyrkan varit inskränkt endast till Norden. Rummet tillåter oss ej att här ingå i några widlöftiga antiqvariska undersökningar; men för afgjordt kunna wi antaga att *Frey, Fricco, Frygg, Frigga, Freja, Frea* varit en och samma Gudomlighet och att, då hwar och en sådan af någon utmärkt betydighet i forntiden, föreställdes tvåkönad, dess mångfaldighet hos oss uppkommit af våra Historieskrifwares okunnighet derom. Att Frea, som hon kallas hos Paul Warnefried, icke varit någon annan än Romarnas *Rhea* (Cybele) synes namnet redan ge tillkänna; och Tacitus säger uttryckligen att Tyskarnas *Herthum*,¹ hwars bild drogs af unga kor, (hwadan hon förmodligen äfwen kallades Rindur,² war samma Gudomlighet som *Rhea* och Terra Mater, eller Mater Deum,³ (Cybele) — och följaktligen som vår Frey, Freja och Göa, Göja, hwilket sistnämnda ord tydligen är det Grekiska Gaja, Jord som på Persiska heter Go. Denna identitet bewisas ytterligare deraf, att Tacitus hos Germanerna funnit samma djurslägte ägnadt åt Herthas dyrkan.⁴ Den omständigheten, att Februari månad, i hwilken offringen åt Frey skedde, hos oss äfwen kallas Göje-månad, synes också böra få bewisa identiteten af Frey och Göja. I Saliska Lagen nämnes ännu Freys-galten, Sacritus Majalis, och ett tyskt dokument af år 742 bestraffar ännu icke allenast Spurcalia i Februari månad, men äfwen bruket af det slags *Bröd*, som föreställde galten (Simulacrum de conspersa farina). Läsaren finner häraf, att denna Freys eller Frejas dyrkan varit både widt utbredd och swår att utrota. I synnerhet war den i Sverige särdeles stor, der den fortför längst af all Hedendom och icke ens gaf wika för Christendomen, som det synes af gamla Handlingar.⁵ Min ofwanföre ytttrade tanka, att Galt-kopiorna i bröd först tillhöra en senare tid, eller den då man icke mera wågade dyrka Originalerna, nemligen tiden af Christendomens första införande, torde af det här anförda winna en ny styrka.

Om jag ej fruktade att torrheten och magerheten af en antiqvarisk undersökning alltför mycket afbröte mot det frodiga i mitt ämne, skulle jag bemöda mig att för mina Läsare öppna en blick in i ande meningen af Jul-galts-mythen. Dock, hwem skulle ej i vår under-rika tid önska sig en uppenbarelse, helst i ett så kärt ämne? Wälan då. Jag skall wara så korrekt som möjligt.

Läsaren känner fabeln om Adonis, som dödades af ett *Wildswin*. Macrobius förklarar denna fabel på sitt vanliga sinnrika sätt: Wildswinet är nemligen i hans tanka en symbol af Wintern och Adonis af Solen, så att när wildswinet säges döda Adonis, så uttryckes dermed, att Wintern be-

¹ Af det Grekiska ordet Härä, Fru.

² Rind på Tyska ett ungt nöt, Rindvieh hornboskap.

³ De Moribus Germanorum, C. 40.

⁴ L. C. C. 45.

⁵ Ynglinga-Sagan, C. 12. Olof Tryggwasons S. C. 318.

röfwar Solen sin värma, liksom döden beröfwar djurkropparna deras. Wisserligen synes också icke något djurslag kunna vara en tjenligare symbol af wintern. Dess stela borst väcker begreppet om köldens stelhet, och äfwen omedelbart ett slags rysning. Det trifwes i fuktighet, i träsk och kärr, dem frosten, af naturliga orsaker, wanligen först angriper; det lefwer af ollon, en frukt, som egentligen kan kallas winterfrukt, då den fordrar frost för att blifwa smaklig och ej skadas af den strängaste. Det är af en mycket het natur och uthärdar den starkaste torra köld till en sällsynt grad. Äfwen den omständigheten, att wildswinet dödade Adonis på Idaliska berget synes bestyrka sanningen af Macrobius förklaring, ty hwar, om icke på de höga bergen, kan wintern sägas ha sitt säte och kölden i synnerhet yttra sin dödade egenskap?

Läsaren gissar redan hwart jag vill hän, och drager kanske på axeln öfwer de antiqvariska förklaringarna. Få se, tänker han säkert, om icke Adonis till slut blifwer vår Nordiske Gud Odin. Alldeles. Det är hwad jag just nu tänker bewisa, och hwad andra Lärda påstått före mig. Jag vill ej uppehålla mig wid likheten af sjelfwa namnet, hwaraf så mycket kan göras. Jag vill blott anmärka, att, enligt en vers af Orpheus, som citeras af Macrobius, war *Adonis* (Adäs), icke allenast samma Gud som *Jupiter*, men äfwen som *Liber* eller *Bacchus*, Grekernas *Dionysos*; och att han hos Romare och Greker (liksom hos Egyptier) symboliserade *Solen*, synes af följande bekanta verser i Virg. Georg. I. 5.

— — — Men I, O Naturens

Ewiga Ljus, som på fästet regeren det hwälfwande året,
Liber och blida Ceres, — — —

(hwaraf man ser att Ceres war samma Gudomlighet, som *Diana* eller *Månen* — åt hwilken wildswin offrades — och följaktligen som Egyptiernas Isis, äfwenledes enligt Herodotus, hedrad af samma djurslags offer, liksom Hor-Apollo, deras Bacchus). Att Odin war vår Bacchus och att Julhögtiden förnämligast war anställd till hans ära, tillkännagifwer redan hans benämning af Jol-fader. Att han äfwen war Solens symbol hos oss (liksom winets Gud war det hos Romare, Greker och Egyptier) antydes redan i Mythen om hans ena öga, som pekar åt Osiris; och hwad som ännu kunde synas brista i min bewisning, ersättes det ej redan af den besynnerliga omständighet, wid hwilken man hittills måhända ej fästet nog uppmärksamhet, att Julgalten af våra förfäder kallades *Sonargalt*, *Solgalt*?

Efter denna förklaring, som det står Läsaren fritt att antaga eller förkasta, har då Galten äfwen hos våra förfäder warit en symbol af wintern; och det wäsen man gjort af den wid Julhögtiden, syftat på winterns då wanligen högsta förmåga att betaga Solen sin lifgifwande värma (döda den); på människans behof, att ersätta dess saknad genom en annan factice värma, hwarwid den föregående *skördens förråder* i synnerhet kommit i fråga, så att Julhögtiden tillika warit ett slags tacksamhets-högtid för jordens *fruktbarhet* under det föregående året, en högtid, som således i sig förenat alla de symboliska anledningar, wid hwilka, från de äldsta tider tillbaka, det ifrågawarande djurslägtet warit offradt, neml. åt alla de Gudomligheter, som föreställt jorden, ur hwars sköte allt framgår, som tjénar till

den organiska naturens uppehålle, åt dem, som föreställt *Solen*, hwars strålar framkalla jordens fruktbarhet, och åt dem som symboliserat sjelfwa denna fruktbarhet, *Ceres*, *Bacchus*, (hwilka allas förwandtskap sinsimellan således häraf är lätt att förklara). Också i detta afseendet ägnar sig det djurslag, hwarom wi tala, till ett symboliskt bruk. Wi wilja wäl ej påstå med Kellgren, att människan af swinet

plöja lärt och gräfwä,

men dess sätt att förskaffa sig sin föda, dess treflighet, dess stora frukt-samhet, lägger det liksom närmare den moderliga och i synnerhet den *odlade* Jordens barm, än hwart och ett annat af dem, som menniskan bragt under sitt herrawälde, hwarföre det twifwelsutan som husdjur är samtidigt med åkerbrukets införande i werlden. Det gifwes hlott ett djurslag, som kan täfla med detta i värde för Odlaren, neml. det, som skänker honom mjölk och dragare, och wi finna dem också begge ofta helgade åt samma Gudomlighet. Hertha, Germanernas Rhea, drogs, som jag ofwanföre anført, af unga kor, och symboliserades äfwen, enligt Tacitus, genom bilden af ett wildswin.

Freybloten eller Sol-galtens offring i början af Februari tillkännager således på ett symboliskt sätt, att Wintern nu förswinner för den, mer och mer sig närmande Solen, som öppnar jorden till utveckling af nya skördar och ny fruktbarhet; och liksom Jul-högtiden war en tacksamhets-fest för det förflutna årets fruktbarhet, så war förmodligen Freybloten en fest, som våra förfäder anställde för att utbedja sig samma fruktbarhet under det ingångna året. Den omständigheten att Kyndelsmässo-högtiden, som inträffar wid samma tid, ännu, åtminstone på wissa orter, kallas den *lilla Julen*, synes hänwisa på någon sådan förwandtskap imellan de båda hedniska högtiderna, och på wisst sätt liksom antyda, att våra hedniska förfäder julat några veckor längre än de Christna (för hwilkas Jul Knutsdagen satte en gräns): och att den stora *Midwintersfesten* i Upsala således blott kunnat wara det högtidliga *slutet* af Nordens hedniska Jul, en gissning, som äfwen skulle kunna finna ett stöd i den omständigheten, att samma galt, som Jul-afton infördes i Konungens sal och wid hwilken man der gjorde löften, war den-samma, som 5 veckor derefter offrades åt Frey. I alla fall är galtens wig-tiga roll wid båda dessa högtider af det föregående lätt att förklara.

Enligt denna tydning blifwer Galten *Sehrimner*, med hwars fläsk Odin undfägnar Einheriarne i Walhall och hwilket, som bekant är, återwexer så fort det förtäres, icke annat, än en symbol af vår Nordiska winter, hwars drifwor och isar äfwenledes beständigt återwexa, ehuru mycket än Solen-Odin må bortsmälta af dem och ehuru många isberg än wid Polen lossna för hans strålar. Om den ej förtjenar att antagas för annat, så synes den ju böra antagas derföre, att endast genom den en Öfwer-Gud och hans himmel komma i ett sådant förhållande till fläsk och swin, att de ej förödmjukas eller förlöjligas deraf?

Sammanhåller man hwad wi i det föregående yttrat om Odin, såsom Sol-Gud hos oss, och hans identitet med Liber, Adonis och Horus, med hwad Saxo Grammaticus berättar om hans gemål Friggas begär efter hans guld och huru hon för att erhålla det, öfwerlemnade sig åt en ringa person,

om Odins flygt i harmen deröfwer och hans triumferande återtag, om hans resa till Ryssland och hans frieri till Prinsessan Rinda, i hwars sköte han länge förgäfwes kastat sina trollrunor, o. s. w. så finner man deri ett nytt bewis för Odins identitet med Solen. Ty hwad är denna berättelse annat än en allegori? Likasom Frigga är jorden, kan med det *Odins guld* hon åtrår ej förstås annat, än de gyllne skördar som han framkallar, och med den *ringa person*, åt hwilken hon öfwerlemnar sig för att erhålla detta guld, ingen annan än *Odlaren*. Odins flygt och segrande återtag har naturligtwis afseende på Solens aflägsnande efter skördetiden och återkomst om våren. Hans resa till Ryssland, såsom det längst i Norden belägna landet, och hans frieri till Prinsessan Rinda (Rindur, Hertha, Jorden) i hwars sköte han *länge förgäfwes* kastar sina troll-runor (strålar) är en allegori af samma slag. Man igenkänner deri mythen om Venus och Proserpina, täflande att äga Adonis, och Jupiters dom, att han i sex månader skulle tillhöra dem hwardera, en myth, som tydligen syftar på årets fördelning i en blidare och en kallare hälft, och som Saxo, hwilken ofta förblandar den mythiske och den historiske Odin, antingen kan ha funnit för sig behandlad i något då ännu existerande gammalt qwäde, eller ock sjelf ha iklädt denna form för att lysa med sin kunskap om den klassiska ålderdomen, hwari han synes sätta en stor ära.

Jul-högtidens upphof förlorar sig således i de aldraäldsta tiderna, och kan anses wara helt och hållet astronomiskt. I Egypten firades den tid då Solen aflägsnade sig med en sorgfest, som bewisas af sjelfwa Bibeln och Ezechiels 8 Kap. 14 v. der qwinnor omtalas, sittande i norra ändan af templet och *begråtande Thammuz* (Osiris, Solen) hwilket ord *Vulgata* märkligen ger genom *Adonis*, så att wi äfwen här stöta på samma Myth. Den tid då Solen återkom firade Egyptierne med glädje-fester. Dessa införde Grekerna sedermera hos sig under namn af *Chronier* (af Chronos, det Grekiska namnet på Saturnus eller tiden) och Romarne hos sig, under namn af *Saturnalier*. För att nu endast tala om dessa, så firades de, som bekant är, i December månad flera dagar å rad, enligt några i fem, enligt andra i sju, — med allehanda nöjen, med gästabud och skänker (hwarifrån våra Jul-klappar synas ha sin upprinnelse). Liksom man hos oss jular nöjsammast på landet, der man äger en större frihet, glädjens rätta element, begaf man sig i Rom till sina Villor på det Aventinska berget. Liksom hos oss husbondfolk och tjenstefolk under denna högtid deltaga med hwarandra i samma lekar, skedde det äfwen hos Romarne. Slafwarne njöto wid detta tillfälle ej allenast den största frihet, men de uppassades äfwen wid bordet af sina Herrar, allt till Saturni ära, under hwars lyckliga Regering ingen skillnad i stånd eller rang ägde rum ibland menniskorna.

Efter hwad jag i det föregående anført tör det wara öfwerflödigt att anmärka, det Julen hos oss har samma ursprung och att wi öst ur samma källa, som Greker och Romare, ett ursprung, som äfwen bewisas af den tid, som våra hedniska förfäder walt för denna högtid, neml. winter-solståndet.¹ Det skulle blifwa ännu mera synbart och, om jag så får säga, försinnligadt, om man finge antaga med Rudbeck och andra, att Jul-ljuset, som brann hela natten (såsom det ännu på flera ställen brukas) war en symbol af den

¹ Höknatten. Heims Kringla, utg. af Peringsköld D. I, sid. 140.

nu återkommande Solen och att dess form af ett trä med trenne grenar uttryckte naturen (de trenne ännu af vintern beherrskade Elementerna, Jorden, luften och wattnet).

Hwaraf denna högtid hos oss fått sitt namn är ej lätt att utreda. Hos Macrobius förekommer ett Gudanamn, *Jao*, som den Clariske Apollos Orakel, tillfrågadt om dess betydelse, förklarar vara »ett gemensamt namn för den Högste Guden, som om vintern kallades *Aidon* (Adon, Adonis, Ades) och wid vårens ankomst *Jupiter*». Ställer man här bredvid den hos Macrobius återopade vers af Orpheus:

»Jupiter, Ades, Sol, Dionysos (Bacchus) är en och samma Gudomlighet,»

så, om det tillåtes mig att rudbeckisera (och det hör ju nu till ordningen för dagen), tyckes *Jol*, *Jola* kunna härledas från *Jao* och således högtiden, genom sjelfwa sitt namn, tillkännagifwa sin egenskap att vara *Solens*- Odins- Ades- Adonis- *Bacchi* fest. De genom traditionen ännu ibland oss bekanta *Jul-bocken*, *Jul-klubban* och *Jul-tuppen* synas äfwen, i förening med hwad wi förut anfört, bestyrka vår gissning om denna högtids föremål. *Bocken* offrades, som bekant, åt Bacchus och *Thyrssen* war honom uteslutande ägnad. *Tuppen* var *Solens* fågel och kallades derföre af Poeterna: Volucris Titania, Nuncia lucis aves.

Man har gjort sig mycken möda att förklara anledningen till det uråldriga, och ännu på wissa orter gängse bruket, att Jul-afton breda halm på golfwen. Man tror i allmänhet, att det först med Christendomen uppkommit, såsom en symbol af den halm, hwarpå Frelsaren lades i krubban i Bethlehem. För min del tror jag, att detta bruk är mycket äldre och hör till samma Myth som det öfriga i denna symboliska högtid. Påminna wi oss att Frigga (Jorden, fruktbarheten) war Odins maka, så war hennes närvaro wid hans högtid genom halmen tillkännagifwen. Som det war Åkerbruket man hade att tacka för sitt beqwämare lif i allmänhet, men i synnerhet för den wälpläggning, som man wid denna högtid kunde bereda sig, är det sannolikt, att man derunder wille omgifwa sig med allt, som påmint om detsamma, och hwad war dertill mera ägnadt än halmen, hwars gyllene färg på en gång war en symbol af den nu återkommande Solens (Odins) strålar och af Rikedommen — en wida säkrare följeslagare af Åkerbruket än af jagten och fisket. Måhända stod också i våra förfäders inbillning Halmen tillika i något symboliskt förhållande till galten (af hwilken den älskas, åtminstone som läger): måhända wille de dermed uttrycka, att de med den medelbara och omedelbara värma som utgick från halmen, trotsade vintern (Galten) och att de strålar, som af den symboliserades, snart skulle göra slut på honom. Man torde äfwen, utan att förklena våra gamla förfäder, kunna antaga att hos dem, liksom hos Greker och Romare — (och hwarföre icke — liksom hos oss ännu i dag?) ett litet rus wäsentligen hörde till Jul-högtidens ära, och i sådant fall inser en hwar nytta af halmen. Lägrade i den omkring sitt mjödkar, behöfde de ej frukta att falla af bänken. Många af de lekar (*Jola leikar*) som wid denna högtid brukades och till en del ännu brukas — woro också af den beskaffenhet, att golfwet behöfde antingen intagas som säte eller åtminstone icke fruktas i händelse af fall; och Jul-halmen, som för dem war så nödig och kärkommen, har så-

ledes dem att tacka, om icke för sitt upphof, åtminstone för sitt bibehållande på våra landtmäns golf, sedan hos dem all aning förswunnit icke allenast om halmens äldre symboliska betydelse, men äfwen om den senare, som förmodligen munkarna sökt gifwa den, då de funno den omöjlig att afskaffa. Den superstition, som ännu råder hos vår allmoge, att om man gifwer boskapen att äta af Julhalmen, då den om våren första gången utsläppes på bete, skall den ej anfallas af sjukdomar eller skingras; att om den utströs på en åker, skall åkern bära mycken säd och att om frukt-trän dermed ombindas, skola de få mycken frukt, synes också både hänvisa på Julehögtidens betydelse i hedendomen och bewisa att bruket af halmbredning, som i medeltiden och ännu senare äfwen wid andra högtidligheter varit antagit och utsträckt icke allenast till golf, men äwen till vägar och gator, ifrån Julhalmen leder sina anor.¹ Bruket i wissa landsorter att Jul-afton utsätta en otröskad sädeskärfwe på en stång, hörer också till kretsen af samma symbolit.

Då jag har att tala om Jul-plägseder och Jul-widskepelser, bör jag ej heller förgäta den, som på wissa orter är rådande i anseende till det bröd, som kallas *Jul-galt* eller *Jul-kuse*, hwilken, som bekant, utgör den förnämsta kakan i Jul-högen. Ej nöjd att låta den pryda det dukade bordet ända till Knutsdagen, gömmer vår Bonde den ända till våren; han söndersmular då ett stycke af densamma och lägger dessa smulor i sänings-skäppan bland säden, för att utsås med den på åkern, och ger äfwen dragarne att äta deraf. Ett annat stycke förtär han sjelf. Han och dragarne tros derigenom få större krafter och kunna förwaras mot alla sjukdomar, och åkern erhålla en större fruktbarhet, så att äfwen här det hedniska ursprunget och den symboliska betydelsen röja sig. Många gömma stycken af denna kaka från den ena Julen till den andra och tro, att de (äfwensom Jul-brödet i allmänhet) wid wissa sjukdoms-tillfällen hafwa en wälgörande werkan.

Bruket att Jul-afton ge bättre foder åt boskapen och i synnerhet åt hästarna, kan wäl ha någon grund i den allmänna wälwilja som lifwar meniskan, då hon känner sig glad och lycklig och som då förmår henne, att äfwen göra husdjuren till föremål för densamma; men den förnämsta grunden dertill bör dock sökas i Jul-högtidens hedniska föremål, i synnerhet hwad *Hästen* angår. Den war, som bekant, ett heligt djur i Norden, der den äfwen offrades — måhända åt Odin, liksom, hos Romarne, åt Mars, emot hwilken Odin, såsom Nordens Krigs-Gud, äfwen swarade. Den kappkörning, som på wissa orter anställes Juldagen wid återresan från kyrkan och hwarwid den, som först kommer hem, äfwen först tros få sin gröda inbergad det följande året, hänwisar likaledes på Julhögtidens hedniska ursprung och föremål.

Man må ej förundra sig eller förtryta, att de första Christna missionärerna sökte att lämpa sig efter hedningarnas bruk och ceremonier, och att, i synnerhet wid deras förnämsta fester, endast ombyta föremålen för dem, utan att ombyta *tiden*. En i jemförelse med Hedendomen så öfwersinnlig och abstract religion skulle, utan denna klokhet, ej hos en sinnlig och widskepplig folkmassa wunnit något insteg eller med hastighet utbredt sig i werlden. Det är sannt, Christendomen, omplantad på den yppiga Ita-

¹ Se Du Fresne, Art. Jonchare.

lienska jorden och bland ett folk, sådant som det Romerska, tillgifwit en af imponerande fester och ceremonier utmärkt Polytheism, fick wisseligen eftergifwenheten för densamma och begäret att mäta sig med den i yttre ståt, att tacka för det slag af Helgon-dyrkan, af Processioner och prång, som så äro fremmande för dess wäsende, och hwarifrån den sedermera endast partielt och genom eld och blod kunnat renas. Önskeligt hade det varit så wäl för Christendomen sjelf, som för menskligheten, att den antingen slagit sina första rötter hos något mindre luxuriöst folk, eller att dess första Apostlar varit mera skilda från andeligt högmod. Imellertid inskränker jag mig blott att här anmärka denna omständighet, såsom ett af historien witsordadt factum, och mera behöfwes ej heller för mitt ändamål.

När Christendomen alltså inträdde i Europa, fann den der före sig årets slut utmärkt af en stor högtid, och hwad war naturligare än att Christendomen borde söka att bemäktiga sig den, då hon icke kunde lyckas att afskaffa den? Det skedde, och så uppsteg innan kort hennes största högtid på ruinerna af *Chronier*, *Saturnalier* och *Jolar*. Utan att för mängden förlora af sitt gamla anseende, erhöll densamma ett nytt, som gjorde den ännu mera helig och dyrbar för henne. Detta har i synnerhet varit fallet inom vårt fädernesland. Man ser ännu i våra trefliga landsbygder samma långa förberedelser till denna helg, som äldre handlingar omtala hos våra hedniska förfäder. Ofta wäljes redan på åkern den säd, som skall ge Jul-brödet och Jul-ölet, och redan i Augusti tänker bygdens ungdom på sina Jul-nötter och sina Jul-äpplen. Knappt är November inne, förrän alla göromål börja hänföra sig till Julen; allt tager namn eller bestämmelse af henne och allt måste, genom någon utmärktare egenskap, swara deremot — ända till *Jul-weden* och *Jul-fodret*. Julen är hos oss på en gång en stor religiös och en stor nationel högtid, en folkfest i detta ords högsta bemärkelse, som kunde göras ännu mera nationel och inflytelserik, om man allwarsamt wore betänkt derpå. Den långa krets af mångfaldiga och mödosamma arbeten, hwarigenom årets gröda framkallas, inbergas och förädlas, är nu genomlupen, hwilans och njutningens ögonblick hafwa inträdt; behofwen och bekymren äro — åtminstone för någon tid — aflägsnade; med ett ord: det tillstånd af sinnesfrid och lycksalighets-känsla, det poetiska lif, har infunnit sig, hwarunder endast människans ädlare krafter kunna wäckas, stärkas och utveckla sig; — men ack! det har infunnit sig blott på ett kort besök: det lemnar snart rum för det gamla, wanliga krigstillståndet emot en hård natur och tryckande behof, hwilket sedermera fortfar till nästa Jul-helg. Må man då skynda att begagna detta korta stillestånd till sin familjs, till sina wänners och underhafwandes lycka och moraliska förädling! Må Jul-högtiden i synnerhet för våra barn göras så glad och kärkommen, som någonsin är möjligt! Må den för dem ännu få realisera Paradiset på jorden! Snart, alltför snart, jagar dem tidens obarmhertige Engel derifrån. Snart faller för dess barthuggande swärd alla de blommor som nu prunka der i en så magisk glans, som nu sprida der så många och så rika wällukter: snart, ack! alltför snart står detta paradiset tomt och öde, som fordom det verkliga efter fallet! Huru skönt att i en senare ålder kunna säga: *jag har varit der*, och wid den ljufwa åtankan deraf kunna fästa kedjan af alla lifwets

lyckliga minnen! Det är en stor förbindelse man har till sina föräldrar, förbindelsen för en glad barndom; den grundlägger nästan alltid hela lefnadens lycka, ty dygden slår så gerna och så djupt sina rötter i glädjens jord, hwaremot det tunga nedtryckta sinnet sällan bär goda frukter, hwarken för sig sjelf eller andra. Ingenting härdar oss så mycket emot lifwets bekymmer och olyckor, äfwen wid en mera framskridande ålder, som minnet av en glad barndom. Huru olycklig den, som icke kan säga, att han *åtminstone då* njutit lifwet, *åtminstone då kännit dess glädje*; som, då ingen sällhet mera återstår för honom, icke kan trycka sig till famnen av en *förfluten*:

»och uppfriska med en tacksam tår
Minnets rosor utan ånger brutna!»

Våra förfäder, trogne dessa grundsattser, delade under Julhelgen sin tid imellan måltider, dans, sång och lekar. Om deras måltider ha wi få underättelser. Att deras dans skedde efter slagen på små klockor, hwilken musik de trodde wara Gudarna angenäm, är det enda man känner. Hwad deras lekar beträffar, har man, i en under *I. Ihres* presidium af *I. Moman* 1750 utgifwen *Disputation de Superstitionibus Hodiernis ex gentilismo residuis*, en rimmad förteckning på några sådana, hwaraf likwäl ganska få torde kunna anses tillhöra hedendomen. Den är ett så intressant bidrag till vår sedehistoria, att den här förtjänar ett rum:

Jule-klubben; stå på stubben;
Draga gränja; wäga malt;
Meta lakar; *skifta makar*;
Spänna kråka; wäga salt;
Bära watten; nappa katten;
Låna eld och springa rå;
Tämja stutar; märka trutar;
Sätta rofwor; stå i så.

Preka gylta; *gå på stylta*;
Mussla sko och mjölka björn;
Led' upp dockor; slagta bockar;
Bära Jul och gå på stö'r'n;
Marcus daska; *Lussi laska*;
Hålla räf- och gåse-lek;
Bräcka murar; wattna tjurar;
Hoppa krysse; *nappa stek*;

Skrämma Danskar; draga handskar;
Smida rart och stänga wägg;
Stå på hufwe; gå i grufwa;
Sticka skomarn; gömma ägg;
Dra till tingen; gömma *ringen*
Köpa fisk och *swälta räf*;
Ta upp fyrkar; spåna kyrkor;
Draga kafle; sälja wäf.

Dyka slantar; kasta wantar;
Sisslas barns-öl; klappa brud;
 Brude-kransen; Björnedansen;
 Göra wispar; klappa Fru;
 Pipp, rapp, tali; sörja Mali;
 Skrubba käring och flå katt;
 Skjuta ruggor; skapa styggor;
 Tända ljust; söka skatt;

Jule-rofwan; helsa Påfwan;
Friare på stolar tre;
 Spisen flytta; *Kullerbytta*;
 Blås' ut ljust; klyfwa wed;
Kurra gömsen; Pippla Hönsen;
 Hammarsmeden; storma skans;
 Dela lotter; gifta dotter;
 Blacka sko och Ro till lands.

Det blifwer alltid swårt att af dessa 79 lekar säga hwilka som möjligt kunna härröra från Hedendomen, så länge man icke känner det sätt hwarpå de göras. Ty af blotta namnet kan man knappt sluta att mer än en: »*dra till tingen*», är så gammal. Det wore derföre önskeligt om wänner af fosterländska nöjen och seder i landsorterna wille meddela någon upplysning derom, och öka denna lista, ty författaren är öfvertygad att flera lekar på densamma blifwit förbigångna. Han har med särskilta bokstäfwer utmärkt dem, hwilkas namn antingen upplysa deras beskaffenhet eller annars äro allmänt kända.

Lika intressant wore det att känna de Jul-plägseder och Jul-superstitioner som ännu finnas rådande hos Allmogen i Rikets särskilta Provinser. De upplysningar derom som meddelas i den ofwanföre återopade Akademiska Afhandlingen, äro, utom de redan anförda följande: att i vissa orter, i stället för Gren-ljus, twenne wanliga ljus brinna öfwer Jul-natten; att, om något af dem slocknar, det är ett förebud att Husbonden eller Husmodren dör under det följande året; att detsamma tros inträffa med den, hvars sko, om aftonen uppställd emot väggen, om morgonen finnes nedfallen; att, om allt Husfolket bäddar sig i så kallad syskonsäng i Jul-halmen, och sätter sina skor tillsammans i den, så skall ingen oenighet dem imellan under det följande året uppkomma; att, i några orter, den af våra förfäder kända så kallade *årsgången* ännu är bruklig, som består deri, att man om Julnatten besöker källor eller andra ställen för att, genom de syner, som då skola erbjuda sig, utröna hwad som skall hända det påföljande året; att man i Helsingland, Annan dag Jul, till minne — ej af Aposteln Stephanus, men af den helige Stephan, som war en af de Christna missionärer, hwilka i Stenkils tid besökte Sverige, och som i synnerhet wistats i Helsingland och der äfwen aflidit, ej allenast tömmer en skål, eller så kallad *Staffans-kanna*, men äfwen besöker sina grannar och wänner, hwarwid man afsjunger en wisa, känd under namn af *Staffans-wisan*¹ och derunder låter gifwa sig

¹ Se Swenska Folkwisor af E. G. Geyer och Afzelius, 3:dje delen, sid. 206, der äfwen utförliga underrättelser om den Hel. Stephan finnas samlade.

förfriskningar. Som den helige Stephanus ansågs för Hästarnas Patron, så föras stoen denna dag till fremmande brunnar att wattenas och hästarna gifwas att dricka det öl, som Jul-afton blifwit öfrigt i kannan, hwaraf de skola förwaras för alla sjukdomar. Till dessa underrättelser kan man äfwen lägga den, att allmogen på denna dag bättre sköter sina hästar och består dem bättre foder; att ungdomen äfwen i Jemtland firar den med sång och samqwäm, hwarwid *Sanct Stephans kannan* äfwen tömmes, och att de Bonddrängar som äro tillställare af dessa fester, der kallas *Staffans-män*. På wissa orter är det äfwen brukligt att Nyårsafton, helst om nytändning då inträffar, gå ut i fria luften med en Psalmbok i handen och att låta den öppnas af sig sjelf. Gör händelsen att den faller upp wid en dödspsalm, är det ett förebud att man dör det året, faller den åter upp wid en Brudpsalm, är det ett säkert tecken att man blifwer gift. Detta sätt att spå af böcker går ganska långt tillbaka, och man nyttjade dertill i medeltiden Handskrifter helst af Bibeln, som för detta ändamål woro skrifna på hwita och färgade blad, alternerande med hwarandra, hwaraf Kongl. Bibliotheket kan uppvisa ett exempel i en dyrbar Codex af de fyra Ewangelisterna.

Författaren är öfvertygad, att ännu flera dylika Jul-plägseder och Julwidskepelser finnas, och han förnyar därför sin anhållan att underrättas derom hos dem af Bladets Läsare, som äro i tillfälle att meddela sådana upplysningar. Hwad han i det föregående anfört om Jul-högtidens ålder och hedniska betydelse hos oss, torde kunna rättfärdiga denna nyfikenhet å hans sida. Han skulle skatta sig lycklig, om hans Läsare äfwen delade densamma. Det wore för honom ett smickrande bewis, att denna lilla antiqwariska exkursion öfwer Julen wunnit deras bifall.

ZUSAMMENFASSUNG.

Über die Weihnachtsfeier im Norden, ihr Alter und ihren Ursprung, sowie die verschiedenen Bräuche und Sitten, die in älteren und neueren Zeiten ihr eigentümlich gewesen sind.

Die älteste *in schwedischer Sprache* verfasste Monographie über die Weihnachtsfeier dürfte die hier nach der Zeitung Allmänna Journalen, Jahrgang 1820, wiedergegebene sein. Der Verfasser hat seinen Namen nicht angegeben, soll aber der als Bibliophile und Donator bekannte Professor der Medizin Carl Zetterström (geb. 1767, gest. 1829) in Uppsala sein. Der Aufsatz hat seine Bedeutung sowohl wegen der darin vorkommenden sachlichen Angaben als auch wegen seiner Eigenschaft als Dokument in der Geschichte der schwedischen volkskundlichen Forschung. Nicht zum wenigsten bemerkenswert ist der Aufruf des Verfassers an das Publikum, ihn durch Mitteilungen und Auskünfte zu unterstützen.